

Філалетом і Іпатієм Потієм» проаналізовано автентичні точки зору полемістів, які були безпосередніми учасниками Берестейської унії. Визначено, що опоненти мають різну мету у розв'язанні даного питання та вирішують його неоднаковими методами. Обидва диспутанта володіють зразковою ерудицією у минулому проблеми, але не окреслюють в її контексті майбутнього Уніатської Церкви.

Ключові слова: «Апокрисис», «Антиризис», полемічна література, Папа Римський, Берестейська унія, Христофор Філалет, Іпатій Потій.

In the article by Vitalii Bondarchuk "Obedience to the Pope as the identifying features of the Uniate Church — a debate between Christopher Filalet and Ipatii Potii" authentic points of view of polemicists who were direct participants in the Union of Brest are analyzed. It was determined that the opponents have a different purpose dealing with this issue and resolve it using different methods. Both discussants have exemplary erudition concerning the past of the issue but they don't outline the issue in the context of the future of the Uniate Church.

Keywords: "Apokrysys", "Antyryzys", polemical literature, Bishop of Rome, Union of Brest, Christopher Filalet, Ipatii Potii.

4.5. Іван ШТОГРИН. Історіографічна база дослідження українсько-ватиканських відносин 1919-1921 рр.

Актуальність. Поява незалежної України на міжнародній арені наприкінці ХХ століття актуалізувала тематику дослідження її місця і ролі у європейській геополітиці. Попри визначений де-юре міжнародний статус України як повноправного суб'єкта міжнародних відносин, в сучасних реаліях Українська держава де-факто виступає, власне, як об'єкт зовнішньої політики провідних країн світу, зокрема Російської Федерації та США.

Територія України в історичній ретроспективі була поділена між державами у східноєвропейському регіоні і це територіальне розмежування рефлексує певним чином і в сьогодення. Анексія Криму з боку Російської Федерації, дестабілізація соціально-політичної ситуації в Східних областях України є яскраво вираженою спробою Кремля реалізувати у фашистський спосіб новий геополітичний проект.

Особливе місце в системі міжнародних відносин належить Святому Престолу. Підтримка Ватикану як впливового міжнародного суб'єкта, так і Вселенської церкви для молодих держав, які утверджували свою незалежність, зокрема й України, була важливою умовою підтвердження суверенності.

Дана публікація ставить **за мету** узагальнити на основі комплексного аналізу наукові досягнення вітчизняної та зарубіжної історіографії в дослідженні українсько-ватиканських відносин.

Об'єктом роботи є вітчизняна та зарубіжна історіографічна база дослідження українсько-ватиканських відносин, **предметом** – конструктивна характеристика праць вчених з досліджуваної проблематики.

Кардинальні геополітичні зміни в східноєвропейському регіоні, які відбулися під час Першої світової війни та в перші роки післявоєнного облаштування світу сприяли активізації національних державотворчих

прагнень українців на дипломатичній арені. Налагодження українсько-ватиканського діалогу визнання незалежності Української державності було одним із пріоритетних напрямів зовнішньої політики України. Вивчення основних аспектів становлення та розвитку українсько-ватиканських відносин становить особливий інтерес для української науки, адже *актуальність окресленої проблеми* відносин зумовлена особливим місцем Святого Престолу в системі міжнародних відносин.

В основу аналізу дослідження історіографічної бази цієї проблематики покладено *тематично-хронологічний принцип структурування літератури*, яку можна умовно поділити на декілька груп.

До першої групи належать наукові досягнення радянської історіографії. Серед її дослідників слід виділити праці М. Шейнмана (От Пия IX до Павла УІ. М., 1979), И. Григулевича (Папство: век XX., М., 1978) та Я. Ковальського (Папы и папство. – М., 1991). В їх загальних працях з історії Святого Престолу увагу зацентровано переважно на міжнародному аспекті діяльності Ватикану. Попри заангажованість і тенденційність подання матеріалу, їх науковий доробок розкриває роль та основні напрями зовнішньої політики Ватикану в міжнародних відносинах на початку ХХ ст. і в період поверсальської системи облаштування світу.

До другої групи належить коло зарубіжних учених, котрі основним методом дослідження визнавали марксистський класовий підхід і з позицій антиклерикалізму вивчали діяльність Святого Престолу в системі міжнародних відносин. До цього кола варто віднести праці Е. Вінтера, А. Менхеттена та С.Маджистера (Винтер Е. Политика Ватикана в отношении СССР: 1917-1968. – М., 1977); А. Менхеттен. Ватикан. Католическая церковь – оплот мировой реакции.- М., 1948; С.Маджистер. Политика Ватикана и Италия. – М., 1982).

Сучасна українська наука складає третю групу історіографії. Зокрема, її релігієзнавчий сегмент успішно долає бар'єри марксистсько-ленінської ідеології, використовуючи нові методологічні підходи, значну увагу приділяє вивченню діяльності Римсько-Католицької і Греко-Католицької Церков, унійних програм Ватикану на території України. Найбільш ґрунтовним дослідженням історії католицизму в Україні від Київської Русі до відновлення української державності в 1991 р. є четвертий том «Католицизм» (за ред. П. Яроцького) у десятитомнику «Історія релігій в Україні», видрукуваний в 2001 році.

Останніми роками українська наукова спільнота за підтримки державних і церковних інституцій України започаткувала довготривалий науковий проект під загальною назвою «Україна і Ватикан». У 2008 р., за результатами міжнародної науково-практичної конференції «Українсько-ватиканські відносини в контексті міжконфесійних і суспільних проблем», вийшов перший збірник наукових праць з циклу конференцій «Україна і Ватикан», присвячених актуальним історичним, духовно-культурним,

виховним, міжнародно-дипломатичним, політичним, релігієзнавчим проблемам українсько-ватиканських взаємин.

Окремі аспекти зовнішньої політики Ватикану проаналізовано в монографії Елли Бистрицької «Східна політика Ватикану в контексті відносин Святого Престолу з Росією та СРСР: 1878 – 1964 рр.» (Тернопіль, 2009). Автор простежує еволюцію міжнародної політики Апостольського Престолу на прикладі складного процесу налагодження двостороннього діалогу з Російською імперією та СРСР. Окреме місце у монографії займає аналіз українсько-ватиканських відносин через призму діяльності митрополита А. Шептицького та діяльність ГКЦ.

Трансформації міжнародної політики Святого Престолу за понтифікату Бенедикта XV присвячено окремий розділ монографії сучасного зарубіжного дослідника Е. Гергея «Історія папства» (Електронний ресурс: <http://www.sedmitza.ru/lib/text/441698>). Автор на основі дослідження енциклік папи Римського висвітлює миротворчі заходи Ватикану під час Першої світової війни і акцентує увагу переважно на збереженні Святим Престолом балансу сил в тогочасній системі міжнародних відносин. Для нашого дослідження важливим є те, що Е. Гергей аналізує процес налагодження дипломатичних відносин Бенедикта XV з новоутвореними державами на територіях колишніх Російської та Австро-Угорської імперій згідно принципу права народів на самовизначення.

Спеціалізовані праці, предметом яких є дослідження зовнішньої політики українських державних утворень 1917 – 1923 рр., становлять четверту групу історіографічних матеріалів з досліджуваної нами проблеми. Монографічні видання М. Стахова (Україна в добі Директорії УНР. – Т.3. – Скрантон, 1963), Д. Веденєєва (Юність української дипломатії: становлення зовнішньополітичної служби Української держави 1917-1923 рр. – К., 2006), І. Дацківа (Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів 1917-1923 рр. – Тернопіль, 2009), В. Солдатенка (Українська революція: історичний нарис. – К., 1999), М. Держалюка (Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917-1922 роках. – К., 1998) та О. Павлюка (Боротьба України за незалежність і політика США в 1917-1923 рр. – К., 1996), в яких, на основі залучення широкого кола архівних матеріалів, здійснено комплексний аналіз геополітичного становища українських державних утворень. Це дозволяє нам сформулювати об'єктивне бачення українсько-ватиканських відносин в контексті становлення версальської системи міжнародних відносин.

До п'ятої групи слід віднести спеціальні праці українських та зарубіжних науковців, які розкривають сутність становлення та розвитку українсько-ватиканського діалогу. Питанню контактів УНР з Ватиканом присвячена монографія о. Івана Хоми «Апостольський Престіл і Україна 1919 – 1922 роки», яка вийшла друком у Римі в 1987 році. Це перша спроба ґрунтовного дослідження розвитку українсько-ватиканських відносин в добу

національно-визвольних змагань українських державних утворень. Праця базується на архівних документах Святого Престолу та зовнішньополітичного відомства УНР, майже половину роботи займають додатки українською, французькою та італійською мовами, що робить монографію особливо важливим джерелом з дослідження українсько-ватиканського діалогу. Проте, в основному І. Хома зосереджує увагу на діяльності української місії при Святому Престолі, не застосовуючи комплексний підхід в оцінці зовнішньополітичної ситуації УНР на міжнародній арені.

Серед сучасних українських науковців з досліджуваної нами проблеми слід виділити монографію Ліліани Гентош «Ватикан і виклики модерності. Східноєвропейська політика Папи Бенедикта XV та українсько-польський конфлікт у Галичині: 1914 – 1923 рр.» (Львів, 2006), в якій ґрунтовно, на основі співставлення архівних документів України та Ватикану аналізуються українські історичні події у контексті східної політики Ватикану.

Особливу цінність для дослідження взаємовідносин між українськими державними утвореннями та Святим Престолом складають монографії В. Соловійової «Дипломатична діяльність українських національних урядів 1917 – 1921 рр.» (К., 2006) та В. Сергійчука «Неусвідомлення України. Ставлення світу до Української державності: погляд у 1917 – 1921 роки з аналізом сьогодення» (К., 2012), окремі розділи яких ґрунтовно висвітлюють основні етапи становлення та розвитку українсько-ватиканського діалогу впродовж 1918 – 1921 рр. Доповідні записки М. Лучинського, Д. Банчковського, Д. Антоновича, М. Сидоренка, листи МЗС УНР до української НДМ в Італії, опубліковані в дослідженні В. Сергійчука дають змогу комплексно проаналізувати малодосліджені аспекти українсько-ватиканських відносин.

Дослідження українсько-ватиканського діалогу потребує звернення до здобутків сучасної зарубіжної історіографії. Комплексний аналіз основних векторів зовнішньої політики Ватикану в східноєвропейському регіоні здійснено у фундаментальній праці польського дослідника Мачея Мруза «В кругу ватиканської дипломатії. Росія, Польща, Україна в ватиканській дипломатії в 1917 – 1926 рр.» (М., 1994). На прикладі Росії, Польщі та України автор аналізує трансформацію дипломатії Святого Престолу в поверсальській Європі. Концептуальна презентація дослідницьких завдань, відтворених в контексті специфіки східної політики Ватикану, становить важливий вклад в розвиток досліджень з історії церкви та європейської дипломатії в ХХ ст.

З досліджуваною темою за часом і проблематикою співпадає праця італійського вченого Роберто Мороццо делла Рокка «Нації не вмирають: революційна Росія, незалежна Польща і Святий Престол» (Morozzo della Rocca R. *Le Nazioni non muoiono. Russia rivoluzionaria, Polonia indipendente e Santa Sede.* - Bologna, 1992). Це ґрунтовне дослідження висвітлює ставлення Святого Престолу до державотворчих процесів в Східній Європі впродовж 1917 – 1922 рр. Детально розглядаються уніоністичні проекти Ватикану на території

колишньої Російської імперії, значна частина праці присвячена дослідженню польсько-українського збройного конфлікту в Сх. Галичині та висвітленню миротворчих заходів Святого Престолу при врегулюванні міжконфесійного протистояння української та польської сторін.

Не менш вагомими в контексті дослідження українсько-ватиканського діалогу є наукові статті, адже саме в них подаються найновіші оцінки та концепції зовнішньополітичного курсу української держави доби національно-визвольних змагань і уявлення про місце і роль Ватикану в системі міжнародних відносин. Окремі аспекти налагодження українсько-ватиканських відносин проаналізовано в працях Л. Гентош, Г. Цвенгроша, А. Смирнова, Я. Попенка, О. Красівського, О. Кучерука, В. Денисенка, В. Трембійського, Т. Зарецької та Т. Стриєка, надрукованих в різних виданнях. Статті названих авторів умовно можна поділити на дві підгрупи.

Першу підгрупу складають статті Л. Гентош, Г. Цвенгроша та В. Трембійського, в яких розвиток українсько-ватиканського діалогу подається через призму діяльності української місії при Апостольському Престолі. Однак таке дослідження є вузькоспеціалізованим і не оцінює відносини УНР зі Святим Престолом в контексті загальноєвропейської міжнародної політики України.

Розкриття процесу становлення українсько-ватиканських відносин в контексті міжнародної діяльності М. Тишкевича, здійснено в працях Я. Попенка, А. Смирнова, В. Денисенка, Т. Стриєка, О. Красівського, Т. Зарецької, що складає другу підгрупу нашого дослідження. Особливу увагу автори приділяють результатам української місії під керівництвом М. Тишкевича, наслідком якої було фактичне визнання Ватиканом Української державності. Однак наковці обмежують свої дослідження суто висвітленням результатів діяльності М. Тишкевича на посаді голови Надзвичайної дипломатичної місії УНР при Апостольському Престолі і не розкривають малодосліджені аспекти налагодження відносин між Україною та Ватиканом в контексті лобювання інтересів української держави Святим Престолом як на Паризькій мирній конференції, так і серед католицьких політиків провідних країн світу, зокрема Англії, Франції та Італії.

Підсумовуючи аналіз історіографії проблеми, зазначимо, що попри вагомий внесок зарубіжних і вітчизняних вчених у дослідження відносин української держави зі Святим Престолом в період 1919 – 1921 рр. в українській науці відсутні комплексні дослідження українсько-ватиканського діалогу, які ґрунтуються на вивченні взаємовідносин України та Ватикану в контексті як проблеми визнання української державності, так і уніоністичного проекту Святого Престолу.

А н о т а ц і ї

У статті **Штогрин І. П. «Історіографічна база дослідження українсько-ватиканських відносин 1919 – 1921 рр.»** аналізується стан наукової розробки у вітчизняній та зарубіжній історіографії проблеми дослідження взаємовідносин УНР і

Ватикану впродовж 1919 – 1921 рр в контексті міжнародного визнання української державності й східних планів Святого Престолу.

The article **Shtogrin I.P. «Historiographical research framework Ukrainian-Vatican relations 1919 – 1921 years»** examines the state of scientific development in domestic and foreign historiography research problems of mutual relations of the Ukrainian People's Republic and the Vatican during the 1919 – 1921 years have been analysed in the context of international recognition of Ukrainian statehood and Eastern plans Holy See.